

Артеменко А. І., ст. викладач

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ

КОМУНІКАТИВНІ ПЕРЕПИТУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджуються комунікативні перепитування в українському дискурсі. Комунікативні перепитування – це унікальне дискурсивне явище, яке зустрічається в діалогічному мовленні й передає різні прагматичні значення. Запропоновано класифікувати комунікативні перепитування в прагматичному та структурно-семантичному аспектах.

Ключові слова: комунікативні перепитування, український дискурс, діалогічне мовлення, прагматичні значення.

Комунікативні перепитування – особливий тип питальних речень, які повторюють попередню репліку у питальній формі та можуть реалізувати різні комунікативні інтенції.

Дослідження структурно-семантичних та функціональних особливостей комунікативних перепитувань в українському дискурсі, зокрема визначення їх локутивних та іллокутивних властивостей у різних дискурсах, засвідчило тісний зв'язок із прагматикою. Тож **мета** статті – проаналізувати прагматичний та структурно-семантичний аспекти перепитувань, їхню роль у дискурсі, визначити комунікативно-прагматичні функції перепитувань, окреслити можливості класифікації особливостей їхньої комунікативної та структурно-семантичної організації. Виявлені закономірності мають лягти в основу нової методологічної концепції для вивчення комунікативних перепитувань у прагматичному аспекті.

Методологією дослідження слугувала комунікативно-дискурсивна парадигма (В. Карасик, Г. П. Грайс, Дж. Серль, Т. Радзієвська та ін.).

У процесі дослідження був застосований комунікативно-функціональний метод для аналізу намірів мовця ініціювати

комунікацію, вживаючи перепитування. Структурний метод, зокрема дистрибутивний аналіз, був застосований для виявлення зв'язності комунікативних перепитувань, уживаних в українському дискурсі.

Нами також був застосований прагматичний аналіз та дискурс-аналіз, який має на меті виявлення соціального контексту, дослідження взаємозв'язку між мовним кодом спілкування та соціальними, психологічними й культурними суспільними процесами.

Дослідженням комунікативних перепитувань займалися такі науковці, як О. Барабанщикова, В. Гак, І. Гаврилова, О. Почепцов, Л. Пишна, Дж. Серль, І. Синиця та ін.

Комунікативні перепитування можна розглядати як структурні та семантичні засоби комунікації. Вживання комунікативних перепитувань в українському дискурсі становить результат комунікативної взаємодії мовців, кожен з яких переслідує свою мету і будує свою комунікативну тактику [Почепцов].

Комунікативні перепитування можуть використовуватися для вираження широкого діапазону комунікативних функцій. В українському дискурсі, як і в дискурсах інших мов, комунікативні перепитування можуть передавати той внутрішній стан, в якому перебуває мовець. Вони можуть бути спрямовані на отримання вербальної і невербальної реакції адресата мовлення, що володіє відповідною інформацією [Серль].

Уживання комунікативних перепитувань дає можливість розкрити складний внутрішній світ мовців. При цьому відтворення внутрішнього світу відправника відбувається спочатку в одному об'єкті – комунікативному перепитуванні, а потім, завдяки комунікативному перепитуванню, – у свідомості його одержувача [Пишна]. Зміст комунікативного перепитування включає не лише те, що вкладено в нього мовцем, але й те, що сприймається слухачем [Гаврилова].

Комунікативні перепитування – це один із засобів уникнення парадоксальної комунікації, забезпечення комфортного спілкування, тобто реалізації принципу кооперації. Протириччя між партнерами, які виявляються в діалозі, зокрема завдяки перепитуванням, висвітлюють не лише динаміку взаємовідношень, але й свідчать про наявність соціально детермінованої можливості

відкрито продемонструвати наявність конфлікту. При цьому принцип кооперації реалізується за таких умов:

1) за відповідного психологічного налаштування, яке передбачає:

- а) загальний психологічний настрій ситуації, що спонукає всіх комунікантів до спільної мовленнєвої діяльності;
- б) мовленнєве спілкування, яке ведеться в потрібній тональності, при цьому всі комуніканти дотримуються цієї тональності;
- в) комунікантів, які володіють однаковим рівнем психічної реакції, що зберігає безперервне послідовне репліціювання;

2) на соціальному рівні, де:

- а) під час зміни ролей кожен з комунікантів розуміє, яку позиційну роль він повинен займати;
- б) усі комуніканти дотримуються соціальних етикетних правил;
- в) усі комуніканти дотримуються нормативності мови, санкціонованої даним соціумом;

3) на комунікативному рівні, де:

- а) один з комунікантів бажає задовольнити дефіцит інформації;
- б) усі комуніканти дотримуються заданої теми;
- в) усі комуніканти дотримуються певних мовленнєвих стратегій;
- г) усі комуніканти бажають вирішити одне із завдань мислення, роблячи свій внесок у мовленнєву співпрацю, тобто володіють однаковими інтенціями [Гак, с. 110].

Перепитування є особливим типом комунікативних актів. Вони можуть мати соціальний характер і розглядатися як незалежна комунікативна взаємодія, виражаючи взаємний вплив на думки і позиції людей, які вступають в комунікацію, а також вживатися в різних комунікативних ситуаціях. Вживання перепитувань у комунікації впливає на спілкування комунікантів і є одним із чинників його структурної організації [Синиця].

В останні роки ситуації спілкування почали розглядатися у тісному зв'язку з роллювою структурою комунікації. Як наслідок мовленнєвого спілкування в однотипних ситуаціях виникають фіксовані, соціально детерміновані діалоги, що найчастіше зустрічаються в сфері соціальної взаємодії, до якої належать загальнодержавні, релігійні, місцеві, виробничі, сімейно-побутові та ритуальні сфери. Виділяються статусні, позиційні та ситуаційні ролі. Статусні ролі визначаються такими характеристиками

людини, як стать, вік, належність до певної раси, сімейний стан і сімейні відносини тощо. Позиційні ролі визначаються місцем людини в суспільстві і зумовлюються результатами її діяльності. Ситуаційні ролі людина програє епізодично – це ролі пасажира, глядача, клієнта, пацієнта тощо. Чим вище інтелектуальний і суспільний статус мовців, тим складнішими виявляються складові комунікативної поведінки, що сигналізують про інтерференцію значень комунікативних перепитувань, коли мистецтво мовлення створює певну сукупність різноманітних тем і мотивацій, з якими учасники розмови розпочинають спілкування [Барабанщикова].

Як зазначають вищеназвані дослідники, за характером вияву ознак визначеності, «відкритості» соціальних ознак мовців, усі ситуації поділяються на «суб'єктно-визначені» і «суб'єктно-невизначені». Під суб'єктно-невизначеними розуміються ситуації, в яких беруть участь мовці, соціальні характеристики яких невідомі один одному і не відіграють важливої ролі для успішного діалогу. До цієї групи можна віднести мовленнєві контакти між людьми, які не знайомі між собою і які випадково опинилися в одному місці у той самий час. У ситуаціях даного типу важливу роль відіграють характеристики, які пов'язані зі зміною ролі кожного в конкретній ситуації: перехожий, який заблукав, супутники в поїзді, під час покупки в магазині та ін. Суб'єктивно-визначеними називаються ситуації, де учасники проінформовані про соціальні характеристики партнера й беруть їх до уваги при виборі комунікативної поведінки. Для визначення соціального статусу мовців враховується стать, вік, соціальний стан та ін.

Конкретна ситуація може бути визначена також за характером відношень між її мовцями залежно від ступеня їхнього знайомства. Комунікація між цілком незнайомими між собою людьми показує нульовий ступінь виявів ознак знайомства, між знайомими – поверхнево-перший ступінь; комунікація між близькими друзями, родичами і закоханими – другий ступінь; комунікація між членами однієї сім'ї – третій ступінь виявів ознак. У суб'єктивно-невизначених ситуаціях спостерігається нульовий ступінь знайомства учасників, у суб'єктивно-визначених ситуаціях комунікація будується з розрахунку на будь-якого мовця, враховуються найбільш загальні правила комунікативного етикету.

Саме у таких ситуаціях спостерігається вживання несуперечного перепитування, що активно регулює процес розгортання діалогу.

Перепитування як різновид питальних речень частіше вживається в комунікативних ситуаціях мікродіалогу [Пишна]. Вивчення структурно-комунікативних ознак елементів мікродіалогу як одного з конститuentів складної діалогічної єдності сприяє глибшому розумінню процесів, що відбуваються в діалогічному мовленні. У межах складної діалогічної єдності визначаються структурно-діалогічні комунікативні блоки, об'єднані спільною комунікативною настановою. Мікродіалог дає основу для виявлення характеристик, релевантних більш великим комунікативним єдностям. Перепитування як унікальний феномен мовлення роблять його більш змістовним і цікавим, вживаються у мікродіалогах, сприяючи досягненню певних інтенцій мовців.

У прагматичному вимірі перепитування можемо класифікувати так: 1) метамовні перепитування, які передають внутрішній стан мовців, наприклад, презирство, гнів, радість та інші позитивні чи негативні почуття; 2) перепитування-уточнювачі інформації; 3) перепитування-заповнювачі комунікативних пауз.

У наведеному діалозі перепитування *не задумувалась?* передає здивування і одночасно уточнює інформацію:

– *Ви – щаслива жінка? Несподівано запитав Фернандель.*

– *Я? Чи щаслива? Не задумувалась.*

– *Не задумувалась? Гм... А коли ж ви збираєтесь бути щасливою? В яку епоху? Треба звідувати щастя в ту епоху, в яку живеш* [Гуцало: 221].

У наступному діалозі комунікативне перепитування *завтра?* уточнює інформацію і одночасно передає невпевненість:

– *Ти хочеш сказати, що він завтра буде у нас обідати?* – сказала Леся.

– *Завтра? – Валентин зам'явся. – І буде і не буде. Завтра ж Лесічко, неділя, і значить...*

– *Що значить?* [Хвильовий: 51].

Комунікативне перепитування *не розумієш?* в цьому діалозі вжите з метою заповнення комунікативної паузи й одночасно передає задоволення:

– *Я тебе не розумію, – сказала вона.*

– *Не розумієш?.. Ну як же так?* – задоволено посміхнувся мій герой [Хвильовий: 51].

Щодо структурної та семантичної організації висловлювання, то комунікативні перепитування можуть класифікуватися за такими параметрами:

1) комунікативні перепитування із суворими параметрами, тобто перепитування, які повторюють репліку повністю:

– *Подобається? Легко сказано... Закохатись можна.*

– *А чого ж, закохайся, Жанна Луківна – самотня, а за щирю любов зуміла б заплатити ще щирішою любов'ю* (Гуцало: 117).

2) перепитування із гнучкими параметрами, тобто перепитування, які повторюють відповідний комунікативний елемент попередньої репліки:

– *Пробачте, але я не вас питаю, я звертаюсь до товаришки Лесі.*

– *До Лесі?* – *заметушився Бродський.* – *Будь-ласка!*

– *Лесічко, чого ж ти мовчиш? Ну скажи ж товаришу!*

– *Товаришка Леся, мабуть, і не думає мовчати!* – *заперечив ревізор. І знову іронічно подивився на Бродського.* – *Це ж ви їй не даєте говорити* (Хвильовий: 56).

В українському дискурсі комунікативні перепитування поділяються також на мовні та метамовні, тобто локутивні та іллокутивні.

– *Я наше прізвище міняю справді, серйозно.*

– *Наше прізвище?*

– *Наше прізвище* (Куліш: 123).

В цьому діалозі комунікативне перепитування є метамовним і вживається з метою уточнення інформації та для того, щоб висловити здивування. Перепитування в українському дискурсі можуть поділятися також на адресативні та адресантивні. У наступному діалозі перепитування *як для чого?* є адресативним:

– *Я тільки не розумію, для чого ви мені говорите,* – *сказала вона.*

– *Як для чого? Для того, щоб ви випили зі мною, бо мені зараз дуже хочеться випити!*

– *А мені, на жаль, не хочеться. Давайте краще підемо на свіже повітря* (Хвильовий: 242).

Висновки. Отже, комунікативні перепитування – лінгвістичний феномен, який відіграє важливу роль в комунікації, збагачує мовлення і робить його більш цікавим і ґрунтовним. Аналіз комунікативно-прагматичної спрямованості перепитувань в українському дискурсі, які мовець вживає з відповідною комунікативною інтенцією, показав, що мовець, уживаючи комунікативні перепитування, може виражати різні почуття та емоції. Із допомогою комунікативних перепитувань ми можемо уникати конфлікту.

Проведений прагматичний та структурно-семантичний аналіз перепитувань в українському дискурсі не є вичерпаним. Перспектива дослідження вбачається у розширенні спектру прагматичного дослідження перепитувань в українському дискурсі із врахуванням їх комунікативних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Барабанщикова О. Ю.* Перепит як стимулятор розвитку діалогу. *Проблеми зіставної семантики*. Київ: Київський державний лінгвістичний університет, 1999. С. 355-357.
2. *Гаврилова И. П.* Прагма-семантические особенности функционирования переспроса во французском диалогическом тексте: автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.05. М., 1992. 24 с.
3. *Гак В. Г.* Повторная номинация на уровне предложения. Синтаксис текста. Москва: Наука, 1979. С. 91-102.
4. *Грайс Г. П.* Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. М.: Прогресс, 1985. С. 217-237.
5. *Карасик В. И.* Язык социального статуса. Москва: Ин-т языкознания РАН; Волгоград. гос. пед. ин-т, 1992. 330 с.
6. *Пишина Л. М.* Повтор как засіб висловлення авторської модальності і прагматичної установки тексту: дис... канд. филол. наук: 10.02.04. Дніпропетровськ, 1996. 152 с.
7. *Почепцов О. Г.* Семантика и прагматика вопросительного предложения (На материале современного английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1979. 24 с.
8. *Радзівєська Т. В.* Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість. Київ, 2010. 491 с.

9. Синуця І. А. Повтор як засіб реалізації семантичного поєднання художнього тексту Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 1994. 184 с.

10. Searle J. R. Speech Acts. Searle J. R. *An essay in the philosophy of language*. London: Cambridge univ. press., 1969. 171 p.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2019 р.

*Artemenko A. I., senior instructor
Kyiv V. Hetman Economical University*

COMMUNICATIVE ECHO QUESTIONS IN UKRAINIAN DISCOURSE

This article researches communicative echo-questions in Ukrainian discourse. A communicative echo-question is a unique linguistic phenomenon which is used in the dialogue speech and has different pragmatic meanings and gives the speech communicative features. Communicative echo-questions are classified according to the pragmatic, structural and semantic aspects. They need the future research in Ukrainian discourse.

Communicative echo-questions are a specific type of interrogative sentences, which repeat the previous phrase in the interrogative form and can follow different intentions.

The research shows that communicative echo-questions can express indirect meanings of the communication and help resolve a conflict situation between speakers.

In the research communicative echo-questions are identified on the basis of communicative relations between speakers. They can be used in different communicative situations of microdialogues. Communicative echo-questions can express politeness, rudeness, surprise and etc. They are divided into the following types, such as mental echo-questions, echo-questions which express surprise and echo-questions which are used for communicative pause.

Echo-questions can be used by different groups of people, i.e. by men and women, old and young people, polite and rude persons etc. Echo-questions can be used in their speech to show their different inner state. It helps them to communicate positively avoiding conflict situations.

Echo-questions are very interesting phenomenon which helps speakers to be polite with each other and communicate deeply.

Social characteristics of echo-questions are also very important because they show different social features of situations and speakers with various status roles.

Echo-questions help speakers to understand each other better and makes Ukrainian discourse more diplomatic. Pragmatic characteristics of communicative echo-questions show their functional role in Ukrainian discourse.

Keywords: *communicative echo-questions, Ukrainian discourse, pragmatics.*

REFERENCES

1. *Barabanshchikova, O. Yu.* (1999). Perepyt yak stymuliator rozvytku dialohu. *Problemy zistavnoi semantyky*. Kyiv: Kyivskiy derzh. lingvistychniy universytet, S.355-357. [in Ukrainian].
2. *Havrilova, I. P.* (1992). Pragma-semanticheskiye osobennosti funktsionirovaniia peresprosa vo frantsuzskom dialogicheskom tekste: Avtoref. dis. kand. filol. nauk: 10.02.04. M., 24 s. [in Russian].
3. *Gak, V. G.* (1979). Povtornaia nominaciia na urovne predlozheniia. *Sintaksis teksta*. Moskva: Nauka, S. 91-102. [in Russian].
4. *Grajs, G. P.* (1985). Logika i rechevoie obshcheniie. *Novoie v zarubezhnoi lingvistikie*. Vyp. 16. M.: Progress, S. 217-237.
5. *Karasik, V. I.* (1992). Yazyk sotsialnogo statusa. Moskva, Institut yazykoznaniia RAN ; Volgograd. gos. ped. in-t, 330 s. [in Russian].
6. *Pyshna, L. M.* (1996). Povtor yak zasib vyslovlennia avtorskoï modalnosti i prahmaticnoi ustanovky tekstu: Dys...kand. filol. nauk: 10.02.04. Dnipropetrovsk, 152 s. [in Ukrainian].
7. *Pocheptsov, O. H.* (1979). Semantika i pragmatika voprositelnogo predlozheniia (Na materiale sovremennogo angliiskogo yazyka): Avtoref. dis. . kand. filol. nauk. Kiev, 24 s. [in Russian].
8. *Radzievska, T. V.* (2010). Narysy z kontseptualnoho analizu ta linhvistyky tekstu. Tekst – sotsium – kultura – movna osobystist. Kyiv, 491 s. [in Ukrainian].
9. *Synytsia, I. A.* (1994). Povtor yak zasib realizatsii semantychnoho poiednannia khudozhnioho tekstu : Dys...kand. filol. nauk: 10.02.04. Kyiv, 184 s. [in Ukrainian].
10. *Searle, J. R.* (1969). *Speech Acts. Searle J. R. An assay in the philosophy of language*. London: Cambridge univ. press, 171 p. [in English].